

ВНУТРІШНЯ СТІЙКІСТЬ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ РФ: ПОЗИЦІЯ ЕЛІТ І ВІДЦЕНТРОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Автор:

Дмитро Золотухін, виконавчий директор ГО “Інститут постінформаційного суспільства”

Мета – проаналізувати внутрішню стійкість державного устрою РФ на предмет впливу міжнародних санкцій, наявних відцентрових тенденцій в регіонах (або взагалі – наявності чи відсутності цих тенденцій), актуальних процесів у середовищі російської еліти та її готовності підтримувати В.Путіна.

Задача – надати висновки і рекомендації для органів державної влади України щодо політико-дипломатичних зусиль України та партнерів з метою тиску на РФ.

Резюме

Аналітична доповідь щодо стійкості державного устрою РФ та поведінки еліт зображує обстановку, що склалася у середовищі російських суспільно-політичних еліт, які здійснюють вплив на процеси всередині Російської Федерації та на зовнішню політику країни.

Дослідження виходить з того, що в інформаційному просторі України та в заявах офіційних посадових осіб українського військово-політичного керівництва в період з кінця 2022-го до середини 2024 років поширюється і популяризується оптимістичний погляд на високий рівень внутрішньої конфліктогенності соціально-економічних відносин всередині Росії, який може мати своїм результатом втрату управлінської керованості між центром Російської Федерації та суб'єктами РФ.

На рівень цієї конфліктогенності в бік його підвищення чи пониження нібито впливає поведінка різних частин політичної та економічної еліти РФ, які можуть бути невдоволеними діями центральної влади федерації та конвертувати це невдоволення в певну поведінку, що, у свою чергу, призведе до появи та матеріалізації “відцентрових тенденцій” – тобто, погіршення управлінських зв'язків між центром та суб'єктами федерації.

З метою перевірки цієї гіпотези, у матеріалі викладено відомості стосовно конфігурації та змін у середовищі політичних еліт РФ після виборів президента Росії, що відбулися у травні 2024 року, на яких було переобрано Володимира Путіна.

Аналіз проблеми

Вивчення взаємозв'язків між різними політичними суб'єктами в Російській Федерації значно ускладнене кількома обставинами, які не дозволяють робити достатньо обґрунтовані висновки стосовно подій та процесів, що відбуваються всередині країни.

По-перше, останні 25 років, впродовж яких В.Путін безпосередньо впливає на абсолютно усі процеси в Росії, роль російських спецслужб в усіх сферах суспільно-економічного та політичного життя зросла до максимально можливої. При цьому, усі процеси, суб'єктом в яких виступають представники силових органів та спецслужб є непублічними та можуть мати подвійне чи потрійне трактування. Інформація про осіб, їх рішення, вчинки, поведінку та вплив на процеси залишається абсолютно прихованою. Усі політичні процеси, що ведуть до прийняття будь-яких рішень, відбувається кулуарно та не мають безпосереднього висвітлення у відкритих джерелах.

Тому, всі дослідження та погляди на події, що відбуваються в Росії, є результатом оприлюдненої інформації, яка може бути результатом маніпуляцій (наприклад, соціологічні опитування або статистичні економічні показники), або подана експертами, які, насправді, не проживають в Росії, та опосередковано оцінюють процеси, які там відбуваються, використовуючи для аналізу ненадійні джерела інформації.

Іншими словами, аналіз внутрішньої ситуації в РФ – це, фактично, “гадання на кавовій гущі”.

По-друге, слід враховувати пропагандистський аспект комунікацій, який може бути використано з обох сторін. Так, наприклад, 24 липня 2024 року на сторінках онлайн-видання “The Guardian” був опублікований матеріал, підписаний міністрами фінансів країн Європи:

- Елізабет Свантессон, міністр фінансів Швеції
- Стефані Лозе, міністр економіки Данії
- Март Вирклаєв, міністр фінансів Естонії
- Рікка Пурра, міністр фінансів Фінляндії
- Арвілс Ашераденс, міністр фінансів Латвії
- Гінтаре Скайсте, міністр фінансів Литви
- Елко Хейнен, міністр фінансів Нідерландів
- Анджей Доманський, міністр фінансів Польщі.

Матеріал має заголовок “*Росія бреше про свою економічну силу: санкції працюють – і нам потрібно більше*”¹ та передає позицію міністрів фінансів щодо стану економіки Росії.

На думку міністрів, Росія фактично жертвує своїм майбутнім розвитком заради теперішнього успіху в спроможності фінансувати війну. Загалом, міністри фінансів називають процеси, які відбуваються, “*рерадянзацією економіки*” – тобто повторенням механізмів та інструментів, які застосовувалися в Радянському Союзі.

Позиція міністрів фінансів стосовно ослаблення російської економіки є здебільшого оптимістичною. Однак, окремі експерти, які були оперативно опитані стосовно оцінок, наведених в статті, підкреслюють, що для міністрів європейських держав цей матеріал має передусім комунікаційну мету підтримання власної політики серед населення Євросоюзу, тоді як викладені факти та їх інтерпретація мають другорядну роль.

Міністри просувають успішність застосованих санкцій та необхідність посилювати їх дію, що відповідає українським інтересам. Однак, справжня ситуація в економіці РФ, на думку опитаних експертів, зовсім не є такою катастрофічною, як про це пишуть міністри фінансів країн Європи.

По-третє, експерти, які оцінюють процеси всередині РФ, піддаються впливам своїх джерел та свого контексту діяльності, внаслідок чого достатньо ефективна аналітика щодо процесів всередині Росії стає важким завданням.

Вади методологій аналізу стійкості державного устрою РФ

Методологія аналізу російських еліт, яка склалася як серед російських політологів, так і серед українських та західних дослідників, має свої джерела в практиках “*кремленології*” або “*советології*” – міждисциплінарних практик, які були присвячені вивченню динаміки відносин у правлячій верхівці Радянського Союзу.

Один з найбільш публічних та популярних в поточний час російських політологів Євген Мінченко, керівник компанії “*Мінченко Консалтинг*”, навіть назвав свій регулярний звіт про стан російських еліт “*Політбюро 2.0*”, натякаючи на те, що процес прийняття та реалізації політичних рішень у правлячій верхівці Росії відбувається аналогічно тому, як працювали політбюро та Центральний комітет Компартії Радянського Союзу.

Ще одним аспектом традиційних підходів до аналізу процесів в РФ є меметичне прислів’я, яке поширюється вже багато десятиріч: “*У Кремля есть много башен*”. Воно

¹ <https://www.theguardian.com/commentisfree/article/2024/jul/24/russia-economic-growth-western-sanctions-vladimir-putin-moscow>

означає, що зовні Кремль побудований у вигляді фортеці, яка має біля 20 високих споруд (башт), однак у переносному значенні мається на увазі, що консенсус владної еліти в РФ досягається балансом інтересів різних груп впливу, які нібито уособлюють собою “башти кремля”. Тобто, стан політичної ситуації в РФ є наслідком постійної інтеракції між “баштами кремля” – різними групами.

Таким чином, можна зробити припущення про те, що згадана міністрами фінансів Європи “ре-радянiзація економіки”, використання терміну “Політбюро 2.0”, а також формування аналітики стосовно внутрішньої ситуації всередині РФ за допомогою виділення основних груп впливу, демонструють, що робота над вивченням інформації про внутрішньо російський порядок денний дуже часто побудована на давно сформованих стереотипах.

Так, наприклад, доповідь “Українського інституту майбутнього” від березня 2023 року під назвою “Вежі Кремля”² виділяє шість груп впливу, взаємодія між якими і формує контекст внутрішньо елітного порядку денного в РФ. Серед цих груп звіт називає наступні: “Силовики”, група “ВПК”, група “Газпрому”, група “Роснафти”, група Ковальчуків і “Технократів”, група “Сім’ї” Єльцина”.

Доповіді³ російського політолога Євгена Мінченка класифікують фігурантів політичних еліт як:

- **“Члени Політбюро 2.0”** – широке коло учасників правлячих кланів та осіб, які впливають на формування політики,
- **“Кандидати у члени Політбюро 2.0”** – ще більш широке коло осіб, які не впливають на формування політики, але є наближеними до процесу прийняття та виконання рішень,
- **“Члени ЦК”** – найбільш впливові представники правлячої номенклатури.

Постійні дискусії в експертному просторі та їх непослідовна змінність свідчать про те, що, хоч певні вертикалі та групова динаміка серед найбільш наближених до Володимира Путіна осіб все ж існує, вона завжди має набагато більш складну конфігурацію, яку контрпродуктивно спрощувати до взаємодій між групами та обговорювати виключно певні “колективні клани” та конкуренцію і взаємодію між ними.

Водночас, останні кадрові перестановки, що відбулися в РФ після перевиборів Володимира Путіна, можуть свідчити про необхідність задовольняти інтереси одних груп впливу за рахунок інтересів інших груп. Так, наприклад, зміщення Миколи Патрушева з посади секретаря РНБО РФ та одночасне підвищення його сина Дмитра Патрушева з міністра до заступника голови уряду РФ слід розглядати спільно та

² <https://uifuture.org/publications/vezhi-kremlya-hto-bude-dilyty-spadok-putina/>

³ https://minchenko.ru/netcat_files/userfiles/Politbyuro/NEW_Doklad_Politbyuro_2_0_korotkaya_versiya_2JUNE2024.pdf

оцінювати як скорочення можливостей М.Патрушева і підвищення його сина як “вручення заохочувального призу”.

Огляд політичних еліт РФ

Один з останніх звітів компанії “Мінченко Консалтинг” “Політбюро 2.0” вийшов вже після переобрання Володимира Путіна⁴, відображаючи зміни в кадровому складі окремих груп в оточенні російського президента. Враховуючи вади методологічного підходу, слід також звернути увагу на окремі аспекти, які висвітлюють російські політологи. Їх підхід до аналізу можна пояснити тим, що всі рішення в Російській Федерації щодо впливу та розподілу ресурсів приймаються централізовано, і для прийняття якогось рішення хтось з найближчого оточення В.Путіна має взяти певну особу нижчого рангу під свій протекторат, щоб забезпечити наділення його якимись повноваженнями чи ресурсами. Від цього механізму і утворюється діада “патрон-клієнт”, яка є частиною сформованої вертикалі якогось клану, та висвітлюється дослідниками.

Відповідно до точки зору Мінченка, “членами Політбюро 2.0.”, які являють собою лідерів різних кланів є наступні особи:

- Аркадій Ротенберг;
- Геннадій Тимченко;
- Михайло Мішустін;
- Юрій Ковальчук;
- Сергій Чемезов;
- Дмитро Медведєв;
- Сергій Собянін;
- Сергій Кириєнко;
- Ігор Сечін;
- Микола Патрушев;
- Сергій Шойгу.

Такий спрощений підхід до конструкції російської еліти не витримує жодної критики та не відображає реальних процесів. Виходячи з цього, наполегливо рекомендується в процесі розгляду і досліджень конструкції російських еліт відмовитися від “кланового” чи “баштового” підходу. Доцільно аналізувати реальні кадрові зміни, які відбулися після виборів президента Росії.

⁴ https://minchenko.ru/netcat_files/userfiles/Politbyuro/NEW_Doklad_Politbyuro_2_0_kороткая_versiya_2JUNE2024.pdf

Територіальний та відцентровий принцип структуризації російських еліт

На початку необхідно відзначити бекграунд формування політичних еліт в центрі та на периферії Російської Федерації. Традиційно, формування політичних еліт відзначалося спроможністю впливати на процес прийняття рішень та доступом до використання і розподілу ресурсів. Враховуючи ці аспекти, діяльність центральної влади Російської Федерації в першій половині 1990-х років була сконцентрована навколо збереження цілісності федерації та запобігання будь-яких процесів суб'єктивізації та суверенізації в регіонах.

Ключовим документом для цього моменту є “Федеративний договір”⁵ від 31.03.1992 “Договор о разграничении предметов ведения и полномочий между федеральными органами государственной власти Российской Федерации и органами власти суверенных республик в составе Российской Федерации”.

Другим ключовим документом є “Конституція Російської Федерації” від 12.12.1993 року. Саме процес формування норм Конституції РФ та гостре бажання особисто Бориса Єльцина забезпечити себе інструментами впливу на різні гілки влади та на регіони, заклали підвалини авторитарного розвороту РФ, зробленого, фактично, в процесі тиску президента Бориса Єльцина на різні групи правників, які розробляли основний закон РФ.

Саме тоді були сформульовані основні важелі впливу на демократичний розвиток Росії та сформовані можливості концентрації влади в руках президента. В тому числі, закладено дисбаланс між центром та суб'єктами федерації.

Крім того, в Конституції РФ було закладено формулювання, які не відображають реального стану речей. Так, наприклад, в пункті 2 статті 1 Конституції РФ вказано “Наименования Российской Федерация и Россия равнозначны”.

Таке формулювання не може відповідати дійсності, адже, наприклад, суб'єкт підписання “Федеративного договору” – Республіка Татарстан, де 21 березня 1992 року було проведено референдум про незалежність від Москви, добровільно погодився бути частиною федеративної держави, яка має назву Російська Федерація.

Однак, Республіка Татарстан не може бути частиною Росії. Навіть у тексті “Федеративного договору” ніде не вказано слово “Росія”, натомість основним суб'єктом “Федеративного договору” є Російська Федерація.

Це може означати, що формулювання, зазначене у пункті 2 статті 1 Конституції РФ було продавлене за допомогою адміністративного впливу, щоб надати федеративному устрою природи унітарної моноетнічної держави.

⁵ https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_120324/
https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_120324/

Те ж саме стосується і формулювання пункту 1 статті 3 Конституції РФ, в якому вказується *“Носителем суверенитета и единственным источником власти в Российской Федерации является ее многонациональный народ”*.

Словосполучення “багатонаціональний народ” постійно згадується Володимиром Путіним у своїх виступах, хоча в інших частинах державного апарату, зокрема у Державній Думі, піднімаються ініціативи замінити формулювання “багатонаціональний народ” на “російський народ”, з метою фактичного колоніального управління іншими етнічними групами у федерації та визначення пріоритетності титульної нації.

Наступними стрес-тестами для стійкості державного устрою РФ стали вибори президента РФ у червні-липні 1996 року, коли, з метою недопущення обрання президентом лідера Комуністичної партії РФ Геннадія Зюганова, навколо Єльцина об’єдналися представники великого бізнесу (так звана “семибанкірщина”), які змогли згенерувати величезні статки за перші роки незалежності на фоні зuboжіння російського народу.

Напередодні виборів президента РФ, у 1995 році в РФ були проведені так звані заставні аукціони, на яких бізнесмени з великими статками змогли привласнити великі майнові комплекси, шляхом отримання у власність державних пакетів акції великих російських підприємств, серед яких були нафтові компанії “ЮКОС”, “Сибнеть” та виробничі компанії на кшталт “Норильський никель”.

Цей історичний епізод в останній час став дуже резонансним у російськомовній аудиторії через документальний фільм “Предатели” представниці опозиційного російського “Фонду боротьби з корупцією” Марії Певчих.

Отримавши у власність великі майнові комплекси, новітні російські олігархи почали зі свого боку формувати конфігурацію політичних еліт, фактично, взявши на себе державні процеси в країні.

Через поганий стан здоров’я і значні побоювання політичних переслідувань після чергових виборів президента РФ Борис Єльцин та його найближче оточення обрало кандидатом у президенти та прем’єр-міністром Російської Федерації Володимира Путіна в надії на те, що він зможе забезпечити безпеку так званої “Сім’ї” – найближчого оточення Б.Єльцина.

З 1999 року, коли Володимир Путін став керувати Російською Федерацією, і до сьогодні продовжується невпинне переформатування політичних та бізнес-еліт як на федеральному, так і на локальному рівнях. У цьому процесі В.Путін свідомо підтримує високий рівень конкуренції, однак, системно насичує і державний апарат, і представників бізнесу лояльними до себе особисто людьми.

Так, 2000-2001 року з подачі Володимира Путіна політична система змінилася, оскільки губернатори суб'єктів федерації, обрані на вільних виборах, могли становити загрозу для необмеженої влади центру. Політичне представництво регіонів реалізовувалося через верхню палату російського парламенту (сенат) – Раду Федерації, яка, поміж іншим, уповноважена санкціонувати використання збройних сил за межами РФ, ратифікувати мирні угоди і вирішувати ще ряд питань війни і миру.

Фактично, з першого року президентства Володимира Путіна була оголошена програма під назвою “посилення вертикалі”. Це означає відсікання від федеральної політики регіональних політичних лідерів – губернаторів та локальних законодавчих зборів. Замість губернаторів суб'єкти федерації були представлені в Раді Федерації “уповноваженими представниками”. Губернатори втратили можливість лобіювати інтереси своїх регіонів напряду. Те ж саме можна сказати і про представника від “законодавчих зборів” регіону (від кожного суб'єкту федерації в Сенат РФ делегувалися представник виконавчої та законодавчої влади). Окремо слід згадати про тих сенаторів, які призначені Володимиром Путіним особисто на довічний термін.

Натомість, у 2000 році було посилено роль іншого представницького органу – Державної Ради (Госсовет). У 2020 році за ініціативи Путіна Державна Рада була закріплена в Конституції РФ. Їй надається достатньо велике значення, оскільки за політичним впливом, керованістю та зв'язком з президентом Державна Рада переважає і Державну Думу і Раду Федерації. Таким чином, Путін завершив діяльність, яку розпочав Борис Єльцин, а саме – повністю згорнув суб'єктність регіональних еліт на федеральному рівні.

У 2004 році за пропозицію президента Росії Держдума та Рада Федерації скасовують вибори голів регіонів. З 2005 року кандидатура голови регіону пропонувалася президентом Росії та затверджувалася місцевими законодавчими зборами.

До цього регіональний клан чи олігархічна група могли провести через вибори свого представника, або конкуруючі клани самостійно і без втручання центру могли досягати балансу чи вступати у боротьбу за контроль над регіоном, зокрема і через просування “своїх” губернаторів. З 2005 року перемогти в такій конкуренції міг лише той клан і той кандидат на посаду губернатора, який пройшов своєрідний кастинг у Кремлі та був схвалений особисто В.Путіним. Така система протрималася до 2012 року і, з огляду на п'ятирічний термін каденції керівника суб'єкта федерації, через сито “затвердження” пройшли всі голови російських регіонів. Тобто, Кремль затвердив систему контролю над регіональними елітами.

Прямі вибори губернаторів повернули лише 2012 року. Відповідний закон було ухвалено за кілька місяців до завершення терміну повноважень Дмитра Медведєва на посаді президента.

Однак, до того моменту самостійність регіонів та регіональних еліт була суттєво обмежена. У політичному полі “кураторством” Кремля, а в економічному змінами податкової системи Росії (у 2005-2010 роках) суб'єкти федерації втратили контроль над значною частиною фінансових потоків. Зокрема, зміна оподаткування сировинних компаній, перерозподіл надходжень від податків (податок на експорт замість податку на надра, збільшення та створення холдингів з “московською” чи “пітерською” реєстрацією, зміна порядку розподілу надходжень від ПДВ, акцизних зборів) призвело до того, що регіони стали залежними від центрального фінансування.

Тепер місцеві еліти виступали у ролі прохачів, а Кремль приймав рішення про фінансування регіонів. Прямі вибори вже не несли ризиків для федерального центру. На даний момент, більшість регіонів РФ очолюють так звані “парашутисти” особи, які до участі у виборах на посаду губернатора, чи іншу керівну посаду в конкретному регіоні, не проживали і не працювали у цьому регіоні. Понад 80% з поточних губернаторів ніколи раніше не жили та не працювали в очолюваному регіоні.

Для досягнення цього ефекту, Кремль повторює схему, застосовану при отриманні влади Володимиром Путіним. За 7-8 місяців до дня регіональних виборів поточний керівник суб'єкта федерації подає у відставку, а президент призначає виконувача обов'язків, який у подальшому перемагає на виборах завдяки адміністративному ресурсу та безпосередній підтримці Адміністрації Президента, що в цих справах нині уособлює перший заступник голови АП РФ Сергій Кирієнко.

Поряд з відновленням виборів губернаторів, у 2012 році посилюється контроль за формуванням складу Ради Федерації. Кандидат в губернатори, перед виборами, мусить представити список із трьох осіб, перший з яких, в разі перемоги на виборах, стане “сенатором” (два інші – “запасні”). При цьому керівник суб'єкта федерації не має права відкликати свого представника з Ради Федерації. Ще один кандидат в сенатори від регіону є представником від законодавчих зборів – один із його депутатів. Після обрання сенатором, в умовах відсутності механізму відкликання, він так само втрачає залежність від регіональних еліт. Таким чином, більша частина членів Ради Федерації прямо чи опосередковано призначені президентом РФ.

Ще одним стовпом утримання внутрішньо елітарного консенсусу РФ є функціонування нижньої палати російського парламенту – Державної Думи, де контроль над прийняттям рішень утримує партія “Єдина Росія” (ЄР), головою якої є экс-президент Дмитро Медведєв. Партія висуває кандидатуру Володимира Путіна на посаду президента РФ.

Заснування партії датується 1 грудня 2001 року, проте протягом 2004-2007 років Держдума РФ внесла суттєві поправки до закону «Про політичні партії», які, фактично, закріпили безальтернативне лідерство ЄР в Росії. Ці поправки включали в себе

збільшення чисельності партії до 50 тис. осіб з умовою мати членів партії не менше ніж у половині суб'єктів РФ чисельністю не менше ніж 500 осіб в кожному, в інших суб'єктах — не менш як 250 осіб; відміну права виборчих об'єднань утворювати виборчі блоки; заборону політичним партіям висувати кандидатів від інших політичних партій; скасування громадське спостереження на виборах; 7% прохідний бар'єр. Існування опозиційних політичних сил стало неможливим.

Сьогодні структуру партії складатимуть регіональні, місцеві та первинні відділи партії, що є її структурними підрозділами та діють на основі чинного Статуту. Регіональні осередки ЄР створені у всіх суб'єктах РФ, і наразі функціонує більше 82,5 тисяч первинних та 2,5 місцевих відділень партії. Головою Вищої ради партії є Борис Гризлов (голова Ради директорів АТ “Корпорація “Тактичне ракетне озброєння”, Надзвичайний та Повноважний Посол Російської Федерації у Республіці Білорусь). Будь-який російський громадянин, який хоче кар'єрного просування, має бути членом партії ЄР.

Таким чином, критично важливим є відмітити, що слово “федерація” аж ніяк не визначає сутності російської держави, оскільки регіональні еліти на першому етапі були усунені від прийняття колективних рішень на центральному рівні, а також усунені від управління фінансовими потоками та розпорядження ресурсами, в тому числі, на “своїй” території. Єдиний шанс внутрішньо елітарного просування для представників регіональних еліт – це стати частиною екосистеми центральної федеральної еліти. В такому разі, навіть повернувшись до своєї області чи республіки, такий представник місцевої еліти уже буде представником інтересів “центру”.

Усі рішення на федеральному рівні, фактично, приймаються особами, які лояльні та віддані Адміністрації Президента та президенту особисто, бо він приймав рішення про їх призначення. Те ж саме можна сказати про лідерів регіонів – губернаторів та ядро ДержДуми, представників політичної партії ЄР.

Таким чином, рішення про використання Володимиром Путіним Збройних сил РФ за межами РФ та про вторгнення в Україну було прийнято одноосібно та не мало шансу на дискусію про його правильність. У цьому контексті важливо наголосити та особливо підкреслити, що постійні заяви опозиційно налаштованих росіян, що проживають в країнах Заходу, про надію і можливість демократизації процесів в Росії та проведення чесних виборів, абсолютно не мають під собою реальних підстав, оскільки першим кроком на шляху демократизації є повернення суб'єктності регіональним елітам шляхом відновлення права контролю над власними ресурсами, фінансовими потоками та кадровою політикою.

Такі зміни можуть мати назву “ре-федералізація”. Однак, вживаючи це слово, представники опозиційно налаштованих російських організацій в ЄС уникають дискусувати про повернення повноти влади і контролю представникам регіональних еліт.

Одним з найбільш цікавих звітів, який було складено представниками російської опозиції в екзилі під егідою “Фундації “Вільна Росія” Володимиром Міловим та Федором Крашенінниковим, є “*Нормальная Россия будущего. Да, мы можем*”⁶. У цьому звіті автори зазначають ряд важливих аспектів щодо повернення Російській Федерації ознак федеральної держави.

Посилення стійкості чи розбалансування: кадрові зміни після перевиборів В.Путіна у травні 2024 року

Кадрові переміщення на рівні федеральних органів РФ, що відбулися в травні 2024 року, надають значний емпіричний матеріал для оцінки елітної динаміки у сучасній Росії. Багато в чому кадрові переміщення – це унікальний спосіб порівняльного виміру ресурсів елітних груп впливу в умовах закритості системи прийняття рішень.

Традиційно, усі прогнози та гіпотези, які висувалися щодо проведення Володимиром Путіним кадрових рішень, виявилися хибними чи неточними. Експерти свідчать, що такий результат прогнозів, який не відображає реальність, повторюється регулярно. Вгадати рішення федерального рівня майже неможливо.

Найменш конкурентними є галузі зовнішньої політики та безпеки, де В.Путін особисто здійснює тонкі доналаштування системи ухвалення та виконання рішень. Крім того, здійснюється перехрещення відповідальності та створення паралельних структур взаємоконтролю різними відомствами та посадовцями, щоб конкуренція між ними могла надавати Путіну більш об’ємну картину. Однак, і такі засоби, як виявляється, не є ефективними.

Після перевиборів Володимира Путіна він звільнив одного зі своїх колишніх найближчих соратників Сергія Шойгу з посади міністра оборони та призначив його секретарем Ради національної безпеки та оборони РФ (РНБО РФ). Його місце на посаді міністра оборони РФ зайняв экс-перший віце-прем’єр міністр уряду РФ Андрій Білоусов, який тривалий час був близьким до Путіна, обіймаючи раніше пост в АП РФ.

Навесні 2024 року ряд анонімних джерел повідомляли про те, що Сергій Шойгу неопублічно лобював створення міністерства оборонної промисловості РФ, яке б могло контролювати і витрачати величезний бюджет російського оборонно-промислового комплексу, який, подекуди, складає до 20% ВВП РФ. Для Шойгу це був би зручний спосіб збільшити свій контроль над ресурсами та, при цьому, перейти на менш токсичну, не пов’язану безпосередньо з бойовими діями посаду. Туди ж, нібито, мала перейти команда С.Шойгу, включаючи Тимура Іванова та Руслана Цалікова, які займали посади заступників міністра МО РФ, а тепер знаходяться під слідством. Крім

⁶ <https://thinktank.4freerussia.org/wp-content/uploads/sites/2/2023/10/normalrussia-web.pdf>

того, надходили також дані про те, що в ході своїх візитів на підприємства оборонно-промислового комплексу, які входять до сфери контролю корпорації “Ростех”, С.Шойгу вдавався до нищівної критики недостатньо ефективного використання спроможностей цих підприємств, які б мали надавати продукцію для Збройних Сил РФ набагато швидше.

В той же час, на даний момент, майже весь обсяг бюджету на виробництво нової технологічної військової продукції контролює корпорація “Ростех”, яку очолює Сергій Чемезов – один з найближчих людей до Володимира Путіна.

Дениса Мантурова, який раніше працював на підприємствах “Ростех”, а потім на посаді міністра промисловості і торгівлі, було призначено першим віце-прем’єром російського уряду замість Андрія Белоусова. Д.Мантуров є близьким до Сергія Чемезова, хоча існують також і експертні зауваження щодо конфліктів між ними. Однак, після переобрання В.Путіна президентом, одну з перших своїх робочих зустрічей він провів саме спільно з Чемезовим та Мантуровим, демонструючи публічно свою особливу увагу до цього напрямку роботи російського уряду.

Іншими словами, питання контролю над фінансово-промисловими ресурсами в період повномасштабної війни, які складають подекуди 20-30% російського ВВП, було вирішено на користь певної групи людей. Тоді як інші представники російської еліти програли у цій апаратній грі.

Зокрема, слід окремо зауважити на наступних змінах в російських органах влади.

1. Федеральна служба з військово-технічного співробітництва (ФС ВТС), яка раніше підпорядковувалася Міністерству оборони РФ, була виведена зі складу МО РФ указом Володимира Путіна. Директором Федеральної служби з військово-технічного співробітництва є Шугаєв Дмитро Євгенович, який, так само як і Мантуров, раніше працював в структурах державної корпорації “Ростех”. Незважаючи на те, що ФС ВТС була перепідпорядкована секретаріату РНБО РФ (очолює Сергій Шойгу), її безпосереднім куратором став Олексій Дюмін, экс-губернатор Тульської області, якого було переведено на роботу в АП РФ. Сергій Шойгу, в результаті цих перестановок, не отримав додаткового посилення.
2. Заступницею міністра оборони РФ було призначено Анну Цивільову, яка є племінницею Володимира Путіна та керівницею фонду “Захисники вітчизни”. Пізніше їй надали посаду статс-секретаря міністерства оборони. В міністерстві оборони вона займатиметься соціальними питаннями, в тому числі, не покидаючи кураторство своїм фондом. Значна частина фінансових надходжень до фонду А.Цивільової офіційно витрачалася на забезпечення життєдіяльності самого фонду (зарплати, оренда приміщення, заходи, оплата психологів-

- фахівців). У той же час, Анна Цивільова є дружиною новопризначеного міністра енергетики РФ, колишнього губернатора Кемеровської області, Сергія Цивільова, особа якого, серед іншого, обговорювалася в анонімних телеграм-каналах у контексті призначення на посаду прем'єр-міністра.
- Сергій Цивільов, призначений міністром енергетики Російської Федерації в травні 2024 року, працював губернатором Кемеровської області з 2018 по 2024 роки. Родина Цивільова була залучена в бізнес з видобутку вугілля через компанію з видобутку вугілля в Якутії “Колмар”. Цивільов, до того як стати губернатором Кемеровської області, був співвласником і генеральним директором “Колмару”. Близький до Володимира Путіна Геннадій Тимченко був співвласником компанії “Колмар” через свою інвестиційну компанію “Volga Group”, яка володіє 30% акцій “Колмар”. Бізнес-партнерство Цивільова і Тимченка у “Колмар” відображає спільний інтерес у вугільній галузі, що має значні політичні та економічні наслідки, зважаючи на важливість вугільної промисловості в Росії. Однак, об'єктивно, дана галузь зараз є у занепаді через ускладненість логістичних ланцюгів. Тим не менше, апаратне посилення Геннадія Тимченка могло конвертуватися у збільшення постачання скрапленого газу до Європи.
  - Ключові зміни відбулися в міністерстві оборони РФ та у АП РФ. Окрім призначення міністром оборони Андрія Білоусова, який не має своєї команди, та Анни Цивільової замість заступника міністра оборони Тимура Іванова, що знаходиться під слідством, було призначено Павла Фрадкова, молодшого сина колишнього голови Служби зовнішньої розвідки РФ та колишнього прем'єр-міністра РФ Михайла Фрадкова. З 2021 року Павло Фрадков працював першим заступником, керуючого справами президента, тобто керував господарською частиною адміністрації президента. У міністерстві оборони Фрадков відповідатиме за управління майном, земельними ресурсами та будівництвом об'єктів для потреб Міноборони та народного господарства, тобто, за те, за що відповідав Тимур Іванов. Старший син Михайла Фрадкова – Петро Фрадков – при цьому, очолює, ключовий для російського ВПК, “Промсвязьбанк”, який працює на окупованих територіях України, а також обслуговує військових.
  - Ще одним першим заступником міністра оборони РФ став Леонід Горнін, який раніше був першим заступником міністра фінансів А.Сілуанова. Горнін займатиметься всім комплексом питань фінансового забезпечення збройних сил РФ. У мінфіні Горнін також відповідав за регіони і за держоборонзамовлення. В міністерстві фінансів він проявив себе як технократ, бюрократ, який піднявся на своїх уміннях, професійна людина. Це призначення говорить, про те, що міноборони стало найбільшим отримувачем бюджетних коштів, військові

витрати лише на армію в 2024 році перевищили 10 трильйонів рублів – це трохи менше, ніж третина всіх видатків федерального бюджету. А в бюджеті на 2025 рік видатки на оборону мають ще більше зрости.

6. Ухвалено нову структуру адміністрації президента РФ. Екс-помічник президента з економічної політики Максим Орешкін став заступником глави адміністрації президента Антона Вайно. Помічниками президента РФ стали Микола Патрушев та Олексій Дюмін. Реструктуризовано ряд управлінь президента РФ⁷. Згідно з указом президента РФ, в адміністрації президента утворено п'ять управлінь: з питань моніторингу та аналізу соціальних процесів; з питань національної морської політики; з питань формування та діяльності Держради; з державної політики у гуманітарній сфері; з питань держполітики у сфері оборонно-промислового комплексу.
7. Помічником В.Путіна став колишній секретар Ради безпеки Микола Патрушев, який займатиметься питаннями кораблебудування. 13 серпня 2024 року Володимир Путін указом створив Управління Президента Російської Федерації по питанням морської політики⁸. Його керівником став наблизений до Патрушева Сергій Вахруков. Наступним указом того ж дня Путін створив Морську колегію Російської Федерації⁹ замість Міжвідомчої комісії РНБО РФ по питаннях забезпечення інтересів РФ в Арктиці та Морської колегії при уряді РФ, яку очолив Микола Патрушев. При цьому Микола Патрушев залишився членом РНБО РФ¹⁰. Сина Миколи Патрушева – Дмитра Патрушева – підвищено до посади віце-прем'єр-міністра уряду РФ, тоді як міністром сільського господарства РФ залишилася Оксана Лут, яка була першою заступницею Дмитра Патрушева на його попередній посаді.
8. Екс-губернатора Тульської області, який раніше був заступником керівника ГУ ГШ МО РФ (тобто, російської військової розвідки ГРУ), командувачем ССО МО РФ та заступником міністра оборони, Олексія Дюміна було, так само як і Миколу Патрушева, призначено помічником президента РФ, секретарем Державної ради (Госсовет) та куратором оборонної промисловості. Дюмін буде координувати Управління Президента Російської Федерації з питань формування та діяльності Держради та Управління Президента Російської Федерації з питань державної політики у сфері оборонно-промислового комплексу. Керівником управління з питань державної політики у сфері оборонно-промислового комплексу призначений Євтухов Віктор Леонідович, екс-заступник міністра промисловості

⁷ <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202406120009>

⁸ <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202408130007?index=1>

⁹ <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202408130022>

¹⁰ <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202406110034?index=1>

- та торгівлі Дениса Мантурова. Експерти називають Євтухова близьким до екосистеми чиновників, прихильних до Сергія Чемезова (“Ростех”).
9. Управління забезпечення діяльності Держради, яке очолював найближчий соратник Сергія Кириєнко – Олександр Харичев – було роздроблено на дві частини. До розділення структура під управлінням Харичева організовувала кампанії кандидатів від влади на виборах різних рівнів, соціологічні дослідження, керувала роботою кремлівських think tank (дослідницьких центрів). Управління займалося і засіданнями Держради, але не це було головною метою. Замість нього Олександр Харичеву довірили керувати управлінням з питань моніторингу та аналізу соціальних процесів. Швидше за все, Кириєнко пролобіював створення цього управління і для того, щоб його найближчий соратник не йшов у часткове підпорядкування до помічника президента Олексія Дюміна, якому доручили кураторство Держрадою. Управління у справах Держради передали колишньому голові експертного управління Володимирі Симоненку. Іншими словами, сфери відповідальності Дюміна та Кириєнка завбачливо були розділені для уникнення конфліктів.
  10. Президент РФ Володимир Путін оновив склад Військово-промислової комісії РФ¹¹ та її колегії, а також положення про комісію по питанням військово-технічного співробітництва (ВТС)¹² та її склад¹³. До складу Військово-промислової комісії були включені новий міністр промисловості та торгівлі Антон Аліханов, новий міністр оборони РФ Андрій Білоусов та помічник президента РФ Олексій Дюмін. Крім того, були оновлені статуси Дениса Мантурова (перший віце-прем’єр-міністр уряду РФ) та Максима Орешкіна (заступник голови АП РФ). Миколу Патрушева зі складу Військово-промислової комісії РФ було виключено. Комісію по питанням військово-технічного співробітництва РФ очолив особисто Володимир Путін, а його заступниками в комісії стали Денис Мантуров та Сергій Шойгу (за посадою). До складу комісії по ВТС увійшли міністр оборони Андрій Білоусов, директор ФСБ Олександр Бортніков, міністр промисловості та торгівлі Антон Аліханов, міністр іноземних справ Сергій Лавров, заступник голови Радбезу РФ Дмитро Медведєв, голова СВР Сергій Нарішкін та інші особи.
  11. Екс-губернатор Калінінградської області Антон Аліханов був призначений міністром промисловості та торгівлі РФ, оскільки він вже працював в цьому міністерстві та очевидно є близьким до Дениса Мантурова. На засіданні бюро Союзу машинобудівників, що відбулося в середині червня 2024 року Аліханов

¹¹ <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202406110035>

¹² <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202406110036>

¹³ <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202406110037>

заявив, що ті підприємства, які, нібито, не будуть дотримуватися графіків поставок військової продукції за своїми зобов'язаннями, які знаходяться під контролем колеги ВПК, можуть бути покарані, аж до зміни власника. Антон Аліханов отримав завдання забезпечити чітке виконання планів оборонно-промислового комплексу усіма підприємствами, які здійснюють постачання товарів воєнного призначення. Слід зазначити, що головою Союзу машинобудівників Росії також є Сергій Чемезов.

Таким чином, проведеними кадровими змінами Володимир Путін оптимізував вертикаль державного управління ресурсною базою ведення війни, основною задачею якої є забезпечення безперебійного та успішного функціонування оборонно-промислового комплексу РФ. У вказану управлінську вертикаль входять наступні посадові особи:

- Сергій Чемезов, голова корпорації “Ростех”;
- Денис Мантуров, перший віце-прем’єр-міністр уряду РФ;
- Олексій Дюмін, помічник президента РФ, відповідальний за сферу ОПК;
- Віктор Євтухов, начальник управління президента РФ з питань державної політики у сфері оборонно-промислового комплексу;
- Микола Патрушев, помічник президента РФ;
- Дмитро Шугаєв, директор Федеральної служби з військово-технічного співробітництва;
- Андрій Білоусов, міністр оборони РФ;
- Павло Фрадков, заступник міністра оборони РФ;
- Антон Аліханов, міністр промисловості та торгівлі РФ.

Виробничо-адміністративний потенціал цієї вертикалі складають особи, наближені до оточення Сергія Чемезова: Денис Мантуров, Віктор Євтухов, Дмитро Шугаєв. У вертикалі влади також знайшлося місце і для кадрового омолодження – Антон Аліханов (37 років) та Павло Фрадков (42 роки).

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що основні фінансово-економічні та управлінські зусилля уряду РФ будуть кинуті на максимальний розвиток та посилення технологічної та управлінської складової оборонно-промислового комплексу, що може свідчити про стратегічне рішення продовжувати ведення бойових дій та посилювати тиск на країни Заходу безкінечно довгий час.

Кадрова реконфігурація політичних еліт федерального центру супроводжувалася ознаками розширення складу “кандидатів у члени Політбюро 2.0.”, тобто оновлення персонального складу серед осіб, що приймають рішення. На окремі посади зайшли представники сімей діючої еліти нового покоління. Євген Мінченко називає їх “принцами”. До них можуть бути віднесені Дмитро Патрушев, браття Фрадкови, Анна

Цивільова та новий голова Рахункової палати РФ Борис Ковальчук, син Юрія Ковальчука.

Основні кадрові зміни були направлені на закріплення збалансованості еліт всередині влади та підвищення значущості економічного балансу між військовим та цивільним сектором у рамках оптимізації ресурсів.

Окремо слід сказати про інтенсивну роботу генерального прокурора РФ Ігоря Краснова, який, фактично, відповідає за координацію глобального перерозподілу власності в Росії у рамках позовів про незаконну приватизації активів.

На цьому процесі фактичної націоналізації приватних активів необхідно зупинитися окремо, оскільки фактичний “державний грабунок” формує плеяду підприємців та їх оточення, які залишилися глибоко незадоволеними діями путінської влади. В той же час, об’єктивної інформації про майнові комплекси, що були відібрані на користь держави, а також списки акціонерів, які постраждали від таких дій – невідомі. Цей аспект потребує окремого глибокого дослідження, оскільки може надати більше інформації про динаміку лояльності і нелояльності до Кремля.

Основні аспекти внутрішньої стійкості Російської Федерації

Грунтуючись на вищевикладеному аналізі, слід відмітити основні аспекти потенційних вразливостей, які могли б викликати дестабілізуючі процеси всередині РФ.

Такими вразливостями в експертному середовищі традиційно прийнято вважати:

1. Потенційну вірогідність “двірцевого перевороту”, інспірованого внутрішньоелітним конфліктом, який може призвести до використання насильства для затвердження свого лідерства.
2. Зростання напруженості між федеральним центром та регіонами (суб’єктами РФ), яка може стати наслідком низької управлінської спроможності в період кризових ситуацій, як бунт Пригожина чи події в Курській області.
3. Суспільно-політичні настрої серед населення, які, буцімто, можуть вплинути на хід прийняття рішень місцевою та центральною елітою.

Розглянемо кожну з цих вразливостей окремо.

Гіпотеза про “**фронду еліт**”, яка може закінчитися відставкою Володимира Путіна від управління РФ, з’явилася майже одразу після початку повномасштабного вторгнення.

Потенціал, принаймні фінансовий, для такого сценарію дійсно існував, однак стратегія Заходу та України на тотальне протистояння, яка включала в себе невибіркове санкціонування усіх росіян та всіх російських олігархів, нівелювала будь-які

перспективи сепаратних контактів з певними частинами фінансових російських еліт з метою планування заходів, що суперечать політиці Кремля.

Незважаючи на це, експертні кола продовжували сподіватися на внутрішній переворот у Кремлі, хоча жодних об'єктивних підстав для нього не було.

Таким переворотом до певної міри можна вважати дії лідера групи “Вагнер” Євгенія Пригожина та так званий “Марш справедливості” і захоплення командування Південним військовим округом в Ростові-на-Дону. Цим подіям сприяв тривалий і медійно проявлений публічний конфлікт між Євгенієм Пригожиним та Сергієм Шойгу, який міг підтримуватися з боку інших російських політичних та внутрішньо елітних гравців.

У ситуації з цим переворотом важливі ролі зіграли экс-заступник начальника ГРУ МО РФ Олексій Дюмін та перший заступник начальника ГРУ МО РФ Володимир Алексєєв. Обидва стояли у витоків формування групи “Вагнера” та здійснювали фактичне оперативне керівництво діями групи “Вагнера” в різних частинах світу. Існують не підтвержені точки зору про значимий конфлікт між кураторами групи “Вагнера” та міністром оборони Сергієм Шойгу та безпосередній зв'язок між керівництвом ГРУ МО РФ з президентом Володимиром Путіним в обхід МО РФ, який також міг призвести до напруження ситуації.

В результаті Сергій Шойгу увільнений від посади міністра оборони та фактично недопущений до управління процесами витрачання масивних коштів на роботу оборонно-промислового комплексу. Натомість, Дюмін отримав посаду у ключовому органі Російської Федерації – АП РФ, а також здійснює координацію в сфері оборонно-промислового комплексу та діяльністю Державної Ради (Госссовет).

Таким чином, потенційні розколи всередині політичних еліт можливі, але вони навряд чи можуть загрожувати генеральній лінії політики Володимира Путіна. Навпаки, такі ситуації можуть посилювати централізацію влади на фоні того, що український уряд та уряди демократичних країн не вживають заходів стосовно напрацювання готовності до таких випадків для потенційного використання їх на свою користь.

Потенціал дезінтеграції чи відцентрових процесів, які можуть стати наслідком напруженості між центром та суб'єктами федерації, так само розцінюється рядом експертів як перспективна мета. Однак, об'єктивних підстав вважати такий хід подій робочою моделлю також недостатньо, бо глибокі аналізи регіонів Росії є або закритими, або вони і взагалі не ведуться.

Слід зазначити, як було вище наведено, у 80% регіональних центрів суб'єктів РФ ключові управлінські ролі відіграють так звані “парашутисти” – керівники, які були призначені керувати цими регіонами, не маючи зв'язків з місцевими елітами. Таким

чином, місцеві еліти змушені бути більш лояльними до центру, щоб мати змогу лобіювати власні питання та впливати на розподіл ресурсів.

Питання внутрішньої політики всеохопно координує перший заступник АП РФ Сергій Владилєнович Кирієнко, який має у своєму розпорядженні Управління внутрішньої політики президента РФ, яке очолює Андрій Ярін. Саме Кирієнко опікується питаннями виборів в РФ та призначення губернаторів. Кирієнко також є куратором ряду лідерських навчальних проектів, серед яких і так звана “школа губернаторів” на базі програми розвитку кадрового управлінського резерву Вищої школи державного управління (ВШГУ) РАНХіГС. Окремі випускники цієї програми займають посади як губернаторів, так і у федеральному уряді.

Так чи інакше, завдяки системному підходу просування лояльних до центральної влади представників еліт та багаторічній депривації інтересів регіональних еліт, втрата керованості чи дестабілізація відносин між центром та суб'єктами РФ може стати виключно наслідком певного неординарного ходу подій, що поставить під загрозу майбутнє місцевих еліт. На даний момент, таких катастрофічних процесів не спостерігається.

Розробка гіпотези про **народні бунти і протести**, а також вивчення соціологічних зрізів суспільних настроїв в РФ, що пов'язані з громадським невдоволенням змінами у поточній ситуації всередині РФ, також є одним з трьох напрямків у підходах до вивчення стійкості російського державного устрою.

За словами експертів, дуже умовно російське суспільство можна поділити на 15% так званих “ультрапатріотів”, які дійсно є глибоко лояльними будь-якому формату політики Кремля, 15% тих, хто не визначився остаточно і все ще може оцінювати різні сценарії, однак здебільшого підтримує російську політику, та 70% тих, хто представляє індиферентну масу, яка буде діяти так, як їй скажуть.

Окремі експерти наголошують, що необхідно використовувати непрямі (“під чужим прапором”) комунікації з тими 15% громадян РФ, які вагаються і можуть бути дещо дезорієнтованими, для того, щоб вони здебільшого утримувалися від прямої підтримки дій Кремля. Наприклад, намагалися уникати мобілізації.

Дана гіпотеза є вкрай поширеною як серед ряду українських спеціалістів, так і в середовищі західних експертів, та є активно підживлюваною представниками російської опозиції за кордоном. Однак, досі не отримано достатньо обґрунтованих даних про те, що публічне невдоволення з боку суспільства чи його груп може якимось чином повпливати на хід прийняття рішень політичними елітами РФ.

Прикладами можуть слугувати масові протести в Хабаровську у зв'язку з арештом губернатора Сергія Фургала; масові заворушення у Махачкалі у зв'язку з релігійним

конфліктом та реакцією на нібито потенційне прибуття до регіону біженців з Ізраїлю; протести в Башкортостані, пов'язані з арештом екологічного активіста Фаїля Алсинова. В усіх випадках процеси набували певної медійності, однак жодним чином не конвертувалися у компроміси з центральною владою. Протест просто зводився нанівець, відновлюючи умовне статус-кво.

Іншими словами, ведення комунікації з російськими аудиторіями всіма доступними засобами є важливим, однак, результатом цих комунікацій може бути виключно переконання частини росіян утриматися від якихось дій, оскільки це не вимагає додаткових зусиль.

Натомість, спонукати росіян до якихось дій, використовуючи комунікаційні інструменти, вважається безперспективним. Оскільки, російська аудиторія піддана значній депривації своїх спроможностей та мотивацій разом зі страхом перед імперським апаратом примусу. За наявними даними, навіть безпосередня загроза життю, така як стихійні лиха або навіть воєнні дії та обстріли, не спонукають населення РФ до постановки вимог на адресу свого політичного керівництва. Основний негатив від суспільних процесів залишається на локальному за старою традицією “цар – хороший, бояре – погані”.

Потенційні сценарії розвитку ситуації в Російській Федерації в разі значних воєнних успіхів України

В березні 2024 року на базі європейського think tank “Friends of Europe” (Брюссель) українськими експертами, спільно з іноземними колегами було представлено звіт “Revenge, implosion or reform – three scenarios for Russia after a defeat in Ukraine”¹⁴, в якому було досліджено три потенційних сценарії розвитку ситуації в Російській Федерації:

- 1) Консолідація влади в Кремлі за Володимира Путіна, або навколо іншого лідера, який обійме його місце у разі смерті чи відставки;
- 2) Відсутність консолідації влади навколо Кремля через конфліктування між різними групами та відмову визнати наступного лідера або групу лідерів;
- 3) Трансформація Російської Федерації у спосіб, який зробить можливим досягнення нової соціально-політичної домовленості між різними частинами еліт.

Третій сценарій визнається експертами як найменш вірогідний, однак найбільш бажаний для західних політичних еліт. Він також відповідає гіпотезі про те, що, ґрунтуючись на вищевикладених потенційних вразливостях стійкості державного

¹⁴ <https://www.friendsofeurope.org/insights/revenge-implosion-or-reform-three-scenarios-for-russia-after-a-defeat-in-ukraine/>

устрою РФ, можна зробити висновок, що поміж трьох таких вразливостей – “двірцевий переворот”, “народне невдоволення” та “охолодження відносин між центром та суб’єктами федерації” – вразливості, пов’язані з відцентровими процесами можуть мати найбільшу перспективу.

Однак, окремо слід зазначити, що підставою для таких відцентрових процесів в жодному разі не будуть виступати національно-етнічні, або релігійні відмінності між соціальними групами, що населяють РФ. Основні вузли потенційної конфліктності продовжуватимуть існувати в сфері контролю над фінансовими та матеріальними ресурсами, а також їх розподілу і накопичення. Це доводить діяльність “Російського фонду прямих інвестицій” (РФПІ), який також намагався працювати з регіонами РФ, але безуспішно.

Прогнози, перспективи та пропозиції

З початку російського вторгнення України народи та уряди демократичного світу постійно підтримують українську незалежність, територіальну цілісність і право на самооборону. Політичні лідери обіцяють надавати постійну підтримку Україні, однак вони уникають говорити про закінчення війни та використовувати термін “російська поразка”.

За наявною інформацією, після того як у Вашингтоні було використано формулу “завдати Росії стратегічної поразки”, з боку Кремля було висловлено обурення з використанням “back channels” в контексті, нібито, розуміння цього вислову як приводу до розв’язання ядерного протистояння на стратегічному рівні. В подальшому, американською адміністрацією було докладено масивних зусиль для переконання російської сторони в тому, що це формулювання було сказане “в іншому контексті”.

Професор Мартін ван Кревельд, експерт у галузі військової історії та стратегії з Єврейського університету в Єрусалимі, зазначає у своїх публікаціях, що західні країни “мають побоюватися можливості поразки Росії”¹⁵. Це пов’язано з потенційними наслідками, включно з потенційним хаосом і посиленням Китаю, які можуть виникнути в результаті української військової перемоги.

Тетяна Станова, російський політичний аналітик, експерт Євразійського центру Carnegie Russia, вважає, що повномасштабним вторгненням в Україну Путін започаткував епоху хаосу, а кульмінацією цього періоду потрясінь стане тотальний конфлікт, у якому Володимир Путін втратить здатність виконувати функції посередника серед своїх васалів і впливових осіб. Американський історик і політолог Олександр Юрійович Мотиль запропонував почати серйозно сприймати потенційний

¹⁵ <https://www.welt.de/kultur/plus243174875/Ukraine-Krieg-Warum-wir-Angst-vor-Putins-Niederlage-haben-sollten.html>

розпад Росії¹⁶. У своїй статті він цитує кількох відомих експертів, як-от Януша Бугайського з The Jamestown Foundation, оглядача Washington Post Девіда Ігнатіуса та той самий текст Тетяни Станової.

Мотиль наголошує, що нині переважаючою рисою Росії є її повна непередбачуваність, яка може зрости у разі розпаду. Внутрішні репресії Росії будуть посилюватися, а її зовнішня агресія зростатиме. Така траєкторія дозволить Путіну зберегти контроль через осіб, яких він вважає особисто лояльними. Тим не менш, як підкреслює Станова, інцидент із бунтом Пригожина доводить, що ця структура влади Путіна й надалі залишатиметься глибоко нестабільною та непостійною.

Згадані тези щодо невизначеного та нестабільного майбутнього Російської Федерації, зрештою, сприяють стану нерішучості політичних рішень, спрямованих на вирішення російського вторгнення в Україну, що триває.

Поміж тим, невизначеність не можна зменшити, передавши ініціативу “оператору невизначеності та визначеності”, тобто суб’єкту, який може збільшити рівень невизначеності на свій розсуд. Відмовляючись від проактивних кроків щодо РФ, боячись неочікуваних результатів, Захід фактично передає повну ініціативу в руки Володимира Путіна, який і є “оператором невизначеності”.

Натомість, майбутнє РФ формується під впливом неминучих факторів, яких не можна уникнути. Ризик розпаду Росії зберігатиметься незалежно від дії чи бездіяльності Заходу.

Концепція ре-федералізації

Перетворення Російської Федерації з імперського утворення на справді федеративну державу (ре-федералізація) має потенціал для припинення війни, поступового відновлення територіальної цілісності України та забезпечення гарантій від повторення агресії. Водночас, така форма трансформації РФ забезпечить нівелювання страхів на Заході щодо невизначеності та розпаду держави.

Ре-федералізація має розширити спроможність суб’єктів федерації ефективно захищати свої інтереси та права як активними, так і пасивними засобами. Це контрастує з дією так званої “вертикалі влади”, яка генерується Кремлем, незалежно від особи, яка обіймає посаду президента Російської Федерації.

Ре-федералізація забезпечить збереження контролю над соціально-економічними процесами всередині суб’єктів Російської Федерації. Ця мета відповідає інтересам Заходу щодо запобігання розпаду Російської Федерації. Єдиний життєздатний підхід

¹⁶ <https://thehill.com/opinion/international/4149633-what-if-russia-literally-splits-apart/>

для досягнення цього полягає в тому, щоб суб'єкти Російської Федерації перетворилися на суб'єкти прийняття рішень, які справді представляють своє населення. Це передбачає вихід за межі ролі простого виконання директив від центральної влади.

Щоб досягти цієї мети, західні еліти повинні відмовитися від своєї “політики бездіяльності”. Парадоксально, небажання отримати розпад Росії в результаті своїх дій, може призвести і до стратегічної поразки від РФ, і до подальшого розпаду РФ в середньостроковій перспективі, після смерті Володимира Путіна. Таким чином, Захід, фактично, наражається на небезпеку того, чого він найсильніше боїться.

Компромiсним рішенням для досягнення цілей обох сторін є така **трансформація РФ**, яка, з одного боку забезпечить звільнення України та гарантії неповторення агресії, а з іншого – заспокоїть страх невизначеності, що демотивує західні політичні еліти приймати необхідні рішення, шляхом виключення розпаду федерації на дрібні національні (феодальні) утворення.

Водночас, така трансформація має включати максимальне послаблення федерального центру та підвищення суб'єктності регіонів (суб'єктів федерації), в контексті попередніх версій Конституції РФ, яка була, фактично, повністю спотворена періодом влади Володимира Путіна. Нівелювання єдиної вертикалі влади, за умов появи нових центрів сили в регіонах, забезпечить збереження керованості суспільно-економічними процесами в суб'єктах РФ, що є бажаним для Заходу. В той же час, це знизить спроможності федерального центру РФ приймати та втілювати рішення щодо агресивних дій проти України чи інших держав. Це може бути досягнуто шляхом потенційного переформатування Сенату РФ, верхньої палати парламенту, яка складається з регіональних представників та надає право президенту РФ використовувати збройні сили за межами держави.

Такого результату можна домогтися шляхом виконання комплексу заходів за двома ключовими напрямками роботи:

- 1) Глибоке вивчення регіональних економічних, соціально-політичних та конституційно-правових аспектів існування регіонів РФ для створення бажаної моделі впливу на регіональні еліти РФ, з метою ослаблення Кремля та посилення впливу суб'єктів РФ;
- 2) Комунікування з представниками західних політичних еліт для їх залучення до непрямого впливу на РФ і встановлення сепаратних контактів з представниками еліт.

Висновки та пропозиції

Стійкість державного устрою РФ забезпечується двома основними аспектами російського суспільства, якими є наступні. По-перше, жорстко побудований та багаторічно відлаштований апарат державного примусу, який базується на потужних органах національної безпеки та правоохоронної системи. По-друге, тотальна депривація населення від політичного життя країни та неспроможність інституційного впливу на органи влади.

У зв'язку з цим, будь-яка суб'єктна позиція, яка може конвертуватися у тенденції зміни статус-кво (відцентрові чи доцентрові), може генеруватися виключно поведінкою осіб, які мають певний контроль над ресурсами та їх розподілом, а також можуть впливати на процеси прийняття рішень.

При цьому, політично-фінансові еліти федерального центру існують в умовах повної лояльності до Володимира Путіна та створеної ним системи, оскільки вони вважають себе частиною цієї системи. Звідси можна зробити висновок, що єдиними, хто може непублічно робити кроки нелояльності до влади, є представники політично-фінансових та ділових еліт регіонів Російської Федерації. Особливо ті, чиї майнові комплекси вже стали чи можуть стати об'єктами націоналізації, а також пов'язані з ними представники державного апарату (ставленики).

Слід окремо зазначити, що, навіть, за оптимальних умов розвитку ситуації в Російській Федерації, яка сприятиме розвитку громадських та політичних рухів, що виступають за незалежність регіонів від Москви та припинення війни, справжні рішення прийматимуться особами, які знаходяться у законодавчих та виконавчих органів регіонів та демонструють публічно повну лояльність Путіну. Тому, вони і мають бути пріоритетною для вивчення і комунікації аудиторією.

При цьому, важливо відмітити, що за умов певного стану експертної обізнаності у діяльності опозиційних груп, українська сторона не володіє жодною об'єктивною інформацією про великий прошарок “середніх” еліт в регіонах, які не є “олігархами федерального рівня”.

Цинічний фінансовий погляд на покращення добробуту зазначених еліт, у разі відмови від лояльності Путіну може стати підставою для розгортання непублічних тристоронніх відносин з їх представниками із обов'язковим залученням представників західних партнерів, оскільки представники України не можуть нічого запропонувати російським регіональним елітам. Тільки бути посередником з західним суспільством.

Таким чином, ґрунтуючись на вищевикладеному, можна зробити висновок, що державний устрій РФ має достатнім запасом стійкості навіть у критичні моменти нестандартних ситуацій як бунт Пригожина чи операція в Курській області.

Однак, існує певна цільова аудиторія людей, які публічно демонструють лояльність до політики Путіна, однак насправді можуть переслідувати цілі забезпечення свого добробуту.

В зв'язку з цим, необхідно ідентифікувати таких людей, та знайти інструменти налагодження контактів з ним через посередництво третьої сторони, якою можуть бути представники країн Заходу, або Близького Сходу.

© Інститут постінформаційного суспільства

Автор:

Дмитро Золотухін

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера та Міністерства закордонних справ України.

Інститут постінформаційного суспільства

E-mail: postinfo.society@gmail.com

postinfosociety.com

Telegram: [@postinformatio](https://t.me/postinformatio)